

Boka til Ulateig

Eit forlag i krise?

Av lektor Arnfinn Moland, Oslo

Redaksjonssjef i Tiden Norsk Forlag, Per Bangsund, har rykka ut til forsvar for Egil Ulateigs bok «Med rett til å drepe». Detaljane i Bangsunds argumentasjon får det vere opp til kvar enkelt å vurdere, ut frå det som har kome fram om det nivået denne boka ligg på. Eg reiknar med at han ikkje er representativ for norske forlag, og konstaterer at ein konkurrent i bransjen hadde den faglege ekspertise som skulle til for å refusere eit slikt manus.

Sidan Bangsund kjem inn på den rolle eg spelar i dette ordskiftet, vil eg gjerne kommentere dette nærmare. Den mistenkeleggjering som ligg bak hans formulering – i tråd med Ulateigs konspirasjonstankegang – skal eg la ligge.

Ja, ein historikar spelar sjølv sagt ei rolle, han kan til og med ha eit sett av grunnleggjande verdiar, heilt i tråd med dei som kom til uttrykk i den norske motstandskampen, formidla av Norges Hjemmefrontmuseum (NHM) lenge før mi tid: demokrati vs. diktatur, ytringsfridom vs. meiningsterror, vilkårlig fengsling og dom vs. rettstryggeleik, for å nemne nokre. Vurderingar og konklusjonar ut frå kjeldematerialet står den enkelte sjølv til ansvar for, likedan vektlegging, temavalg o.l. Sjølv finn eg meg godt til rette innafor ein radisjon og ei kjeldefortolking somigg bak det aller meste som er skrive av faghistorie om denne epoken.

Dei store linjer og den grunnleggjande forståing av til dømes norsk motstandskamp er ein del av denne tradisjonen, som inneber at ein ser på ein del premissar som avklart: synet på nazismen som ideologi og dei ugjerningar denne førte med seg, m.a. Holocaust, at Norge var i krig, den norske regjeringa rett til å handle på vegne av Stortinget og det norske folk, vårt folks rett til å gjere motstand mot okkupanteren, også etter kapitulasjonen, og legaliteten i det norske rettsoppgjeret, for å nemne nokre av desse. Som Bangsund peiker på, har Hans Fr. Dahl inn-

tatt eit avvikande standpunkt i slike «tilvante forestillinger». Dette må sjølv sagt vere opp til den enkelte, men i langt vidare kretsar enn Dahl truleg sjølv er klar over blir det sett spørsmålsteikn ved hans vurderingsevne innafor dette emnet, særleg etter at han i Holocaust-ordskiftet i sommar passerte både ei farleg og ei fagleg grense.

Bangsund er full av forståing for at eg ikkje kunne ha fungert som konsulent; det ville ha vore «helt meningsløst å kreve det av ham». Dette er uhyre interessant og bør få alarmklokker til å ringe. Moral: Send ikkje manus til personar som i utgangspunktet kan ha ei kritisk innstilling til forfattaren og det han står for. Er dette verkeleg sunn forlagspraksis? Neppe, dersom ikkje forlaget alt på førehand hadde bestemt at manus skulle utgis for ein kvar pris. Eg ville sjølv sagt ha sendt det tilbake med sterke påteikningar, både kva gjeld dei meiningar/vurderingar boka inneheld, som forlaget kunne ha sett bort fra fordi dette er Ulateigs klare rett, og faktiske feil, der forfattar og forlag ikkje har eit tilsvarende privilegium. Her kan ikkje forlaget skyte seg inn under flosklar som å «skape debatt» og hindre at det blir lagt «lokk over historien».

Ei av rollene til ein historikar er nemlig også å vere ein slags garantist for at historiske fakta er så korrekte som mogleg, noko som er det nærmaste ein kan kome det vanskelege ordet objektivitet. Men forlaget valde altså med særleg omhug ein konsulent som er mest opptatt av «den spesielle voldsmentalitet» okkupasjonen førte med seg (Dagbladet 20.11.). Ut frå ei slik olympisk formulering blir alt anna trivialiteter og «petitesser», t.d. kven som drepte kven, bakgrunn og samanhengar. Særleg dersom fakta kan forvirre forfattarens budskap. Om Einar Hærland er likvidert av motstandsørsla eller av Gestapo, om herr x er medlem av Rinnan-banden og er avretta av tysk okkupasjonsmakt for valdtekt og mord, om motstandsmannen Sverre Osnes blir hengt ut som likvidert angivar, om eit lik i det heile finst bakom eit faktisk oppgitt namn, om 29 eller 35 er avretta i februar 1945; alt blir småteri stilt overfor eit slikt storslått program!

Sjølv sagt kan verken ein forfattar, ein konsulent eller eit forlag skalte og valte med faktiske, dokumenterte, historiske hendingar. Å skulde på ein vankeleg kjeldesituasjon er og blir ynke-

leg når samtlege graverande feil kunne vore retta opp med hjelp av heilt alminneleg kjeldebruk, inklusive bøker og offentlege arkiv. Når så skaden er skjedd, er det eit farleg tegn i tida dersom påvising av faktiske, grove og personrelaterte feil ikkje lenger er relevante for eit forlag. For å illustrere dette, kan ein tenkje seg eit framtidig utsagn «Wiggo Hansteen ble skutt utenfor sitt hjem høsten 1941 fra en bil i stor fart». Likvidasjon? Ulateigs bok er full av slike «avsløringer», men Per Bangsund tar ikkje sjølvkritikk: «Vi trenger slike bøker.» I ein større samanheng kan eg minna om at «Zions vises protokoller» framleis er å få kjøpt frå «Sons of Liberty Books», vennleg sendt til meg frå ein av dei som mislikar min «rolle» i dette ordskiftet. Forlagets reklametekst er «jødenes hemmelige forhandlinger som viser deres sammensvergelse for å ta over og kontrollere den hvite sivilisasjon». Vi skriv 1996. Intet er nytt under solen.

Tilbake til vår andedam. Dersom Bangsund er representativ for Tiden Norsk Forlag, kan dei spare utgiftene ved å bruke konsulentar. Når det faktum at ei bok har «skapt debatt» er «fortjenstfullt i seg selv», blir konsulentar rett og slett overflødige, truleg også forlaget.

traktat med Frankrike. En større fransk hærstyrke ble forlagt til Jura, klar til å unnsette Sveits dersom tyskerne angrep. Da tyskerne erobret det franske militærarkiv den 17. juni 1940 i Charité-sur-Loire, fant de traktaten. 20. juni marsjerte det franske 45. armékorps, komplett med kameler og spahier, inn i Sveits ved Pontarlier. Våpne ble utlevert til tyskerne, og soldatene bekvemt internert i tomme turisthoteller. I 1942 ble soldatene utlevert til Frankrike, de fleste mange kilotynge. Traktatens eksistens ble slått opp i Völkische Beobachter en gang ut på sommeren 1940, deretter ble det taust om temaet.

Det er sannsynlig at tyskerne ønsket å bruke sin kunnskap til utpresning i diplomatiske forhandlinger om økonomisk samarbeid, heller enn til en propaganda-offensiv.

- Sveits fikk snart en avtale om å få dekket sitt kullbehov fra Tyskland mot å la 1800 godsvogner i døgnet passere gjennom St. Gotthard på vei fra Tyskland til Italia. Lasten besto av våpen, soldater og annet som tyskerne trengte i Nord-Afrika, og senere under Italia-felttoget. På returen til Sveits fraktet togene mat fra Argentina som ble losset i Genova.

Oerlikon-Bührle og andre sveitsiske våpenprodusenter fortsatte leveransene til Wehrmacht (inkl. SS) mot betaling i gull. Gullet kom stort sett fra Reichsbank og erobrede sentralbanker, men også fra konsentrasjonsleirene via mystiske dekkoperasjoner som involverte Belgia og Nederland. Sveitserne eksporterte i hemmelighet også bombesikter til Royal Air Force gjennom den såkalte Viking-organisasjonen. I sannhet en oppfinnsom måte å sikre de sveitsiske våpenleverandørenes marked og konkurranseevne på. Tysklands import av svensk jernmalm ble også finansiert gjennom gulloverføringer i Berns bankhvelv.

Slik fungerte Sveits både som en bombefri produksjonssone for Tyskland og en «dreieskive» for enorme gulloverføringer gjennom hele krigen. Mye av bankvirksomheten var i strid med sveitsisk lovgivning for bankers opptreden i krig. De allierte ble ved enkelte anledninger så irritert over denne trafikken at de «ved feil» gjennomførte bombetokter mot sveitsisk territorium.

- I august 1944 klippet de allierte over matforsyningen til Sveits. Landet fikk valget mellom å avslutte våpenleveransene til Tyskland eller å sulte.

Tappert valgte man det siste. Den såkalte «Embargo-Winter», 1944/45, var en stor prøvelse for befolkningen, rasjonene sank stadig og kom utpå vinteren under eksistensminimum, ifølge Statistisk årbok for Sveits 1946. 9. februar 1945 ga sveitserne opp. Enten fordi de var på hungersnødens rand eller tyskerne ikke lenger kunne gjøre opp for seg.

Som en følge av avtalen med Tyskland var Sveits' gullbeholdning praktisk talt fordoblet fra 1939 til 1945. Landet hadde derfor midler til å få kjøpt kull til industrien og mat på bordene.

Til utbetalingen av de 250 millioner i gull til de allierte (Washington-avtalen av 25. mai 1946) nevnt i artikkelen, knyttet sveitserne endel betingelser. Av det som er kommet frem i den senere tid, kan det synes som om et krav om taushet fra alliert side om Sveits' bidrag til den tyske krigsinnsatsen var ett av dem.

En annen mulighet er at de allierte visste ganske meget om krigens gulltransaksjoner gjennom Bank of International Settlements i Basel, og selv hadde betydelige svin på skogen. Under den svenske ledelsen av BIS, sentralbankenes sentralbank, møttes sveitsere, amerikanere, briter og tyskere regelmessig gjennom hele krigen. En indikasjon på at bankens virksomhet var klanderverdig, er det at den norske delegaten i Bretton Woods, professor Wilhelm Kellhau, gikk inn for at banken som straff for sin krigsvirksomhet skulle oppløses. Dette skjedde ikke. Uansett hvem som har gjort hva: Det er nå på høy tid at den hele og fulle sannhet om disse dystre aspekter ved den annen verdenskrig og det økonomiske spill blir offentlig kjent.

Gullet i Sveits

For å forstå hva som hendte

Av Odd Tangen, Oslo

Aftenpostens Halvor Tjønn skrev en god artikkel om sveitsiske bankers virksomhet under annen verdenskrig. På ett punkt har han latt seg viliede: De sveitsiske bankenes såkalte kjøp av gull fra Nazi-Tyskland.

For å forstå hva som hendte, er det nødvendig å påpeke et par lite kjente fakta. Plassen tillater bare en kort skisse:

- Sveits inngikk 6.9.1939 en forsvars-